

Prosesler Arası Etkileşim

Giriş

- eş zamanlı prosesler arasında etkileşim nedenleri:
 - kaynak paylaşımı
 - karşılıklı haberleşme
 - senkronizasyon

Giriş

- prosesler arası etkileşim üç düzeyde olur
 - prosesler birbirinden habersiz (rekabet)
 - sistem kaynakları kullanımı (işletim sistemi düzenler)
 - prosesler dolaylı olarak birbirinde haberdar (paylaşma yoluyla işbirliği)
 - kaynak paylaşımı (karşılıklı dışlama ve senkronizasyon)
 - prosesler doğrudan birbirinden haberdar (haberleşme yoluyla etkileşim)
 - mesajlar

Kaynak Paylaşımı

- 2 temel durum söz konusu
 - karşılıklı dışlama
 - 2 tür paylaşılan kaynak var:
 - ortak paylaşılabilenler (örn. dosya okuma)
 - ortak paylaşılamayanlar
 - fiziksel nedenlerle (örn. bazı G/Ç birimleri)
 - bir prosesin çalışması diğerini etkiliyorsa (örn. ortak bellek alanına yazma durumu)
 - senkronizasyon
 - bir prosesin çalışmasını sürdürmesinin, bir diğer prosesin belirli işlemleri tamamlamış olmasına bağlı olma durumu

Örnek

- 2 proses: Gözlemci ve Raporlayıcı prosesler
- `sayaç` ortak erişilen değişken (paylaşılan bellek alanı)

```
gözlemci:
while TRUE {
    olayı_gözle;
    sayaç=sayaç+1;
}
```

```
raporlayıcı:
while TRUE {
    yazdır_sayaç;
    sayaç=0;
}
```

Örnek – Hata Oluşabilecek Durumlar

- durum 1:

gözlemci

raporlayıcı

sayaç \leftarrow 6

yazdır (6)

sayaç \leftarrow 7

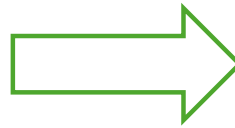
sayaç \leftarrow 0

7. olay kayboldu!

Örnek – Hata Oluşabilecek Durumlar

- durum 2:

sayaç = sayaç+1

YUKLE	ACC, SAYAC
ARTIR	ACC
YAZ	SAYAC, ACC

Yarış durumu:

- ortak verilere erişen prosesler varsa
 - sonuçlar proseslerin çalışma hız ve sıralarına bağlı
 - her çalışmada farklı sonuç elde edilebilir
- istenmeyen durum: sistemin deterministik çalışması istenir

Örnek – Hata Oluşabilecek Durumlar

Proses P1:

```
while TRUE  
    k=k+1;
```

Proses P2:

```
while TRUE  
    k=k+1;
```

k=0 (k:paylaşılan değişken,
ilk değeri=0)

P1 ve **P2** proseslerinin farklı
sıralarda kesilmesinin k
değeri üzerindeki etkisi ne
olur?

PROBLEM: k değerinde
tutarsızlık

ÇÖZÜM: karşılıklı dışlama

Ortak Bellek Kullanımı

- prosesler arası bellek paylaşımında (ortak değişkenler) 2 tür erişim sözkonusudur:
 - OKUMA (karşılıklı dışlama gerektirmez)
 - YAZMA (karşılıklı dışlama koşulları gereklidir)
- veri tutarlılığı açısından gerekli olan
 - Yazma erişiminin karşılıklı dışlama koşulları altında gerçekleşmesi
 - işlemlerde senkronizasyonun sağlanması

Senkronizasyon

- proseslerin çalışma hızları, zamanları ve sıraları önceden kestirilemez
 - buna bağlı işlem yapılmamalı
- İşbirliği yapan proseslerin, çalışmalarının belirli noktalarında, işlemlerini senkronize etmeleri gerekebilir
 - örnek: bir proses, bir diğer prosesin üreteceği sonuç bilgisini elde edemediği çalışmasını sürdüremez

Karşılıklı Dışlama

Tanım:

- Bir prosese ilişkin program kodunda, paylaşılan kaynaklar üzerinde işlem yapılan kısma **kritik bölüm (KB)** denir.
- Aynı kaynağa erişim içeren KB kod parçasını bir anda **bir** prosesin yürütmesine izin verilir, diğer proseslerin benzer istekleri bekletilir \Rightarrow **karşılıklı dışlama koşullarında çalışma**
- karşılıklı dışlama – mutual exclusion (mx)

Karşılıklı Dışlama - Örnek

P1:

```
while TRUE {  
    <KB olmayan kod>  
    mx_begin  
        <KB işlemleri>  
    mx_end  
    <KB olmayan kod>  
}
```

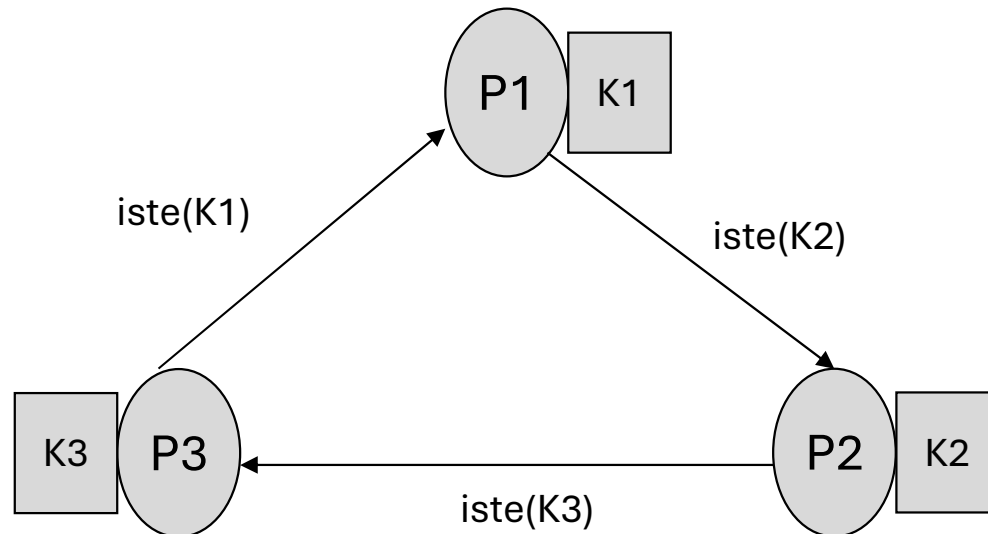
P2:

```
while TRUE {  
    <KB olmayan kod>  
    mx_begin  
        <KB işlemleri>  
    mx_end  
    <KB olmayan kod>  
}
```

Karşılıklı Dışlama – Olası Sorunlar

- ölümcül kilitlenmeye yol açabilecek durum:
 - aynı kaynaklara ihtiyaç duyan birden fazla proses var
 - her proses elde etmiş olduğu ve diğerinin de ihtiyaç duyduğu kaynağı bırakmıyor

Örnek: 3 proses ve 3 kaynak

P1() P2() P3()
al(K1); al(K2); al(K3);
al(K2); al(K3); al(K1);

Karşılıklı Dışlama

`mx_begin`

- KB'sine girmiş ve henüz `mx_end` yürütmemiş proses var mı?
 - evet: `mx_begin` yürütme isteğinde bulunan prosesin çalışmasını engelle
 - hayır: `mx_begin` yürütme isteğinde bulunan prosesin KB'sine ilerlemesine izin ver ve diğer prosesleri bu durumdan haberdar edecek işaret bırak

`mx_end`

- KB'sine ilerlemek isteyip de engellenmiş proses varsa çalışmasına izin ver. Aksi durumda, hiç bir prosesin KB içinde aktif olmadığını belirten bir işaret bırak

Karşılıklı Dışlama Koşulları Oluşturulurken Dikkat Edilecek Noktalar

- bir anda sadece bir proses KB içinde aktif olmalı
- KB'sine girmek isteyen bir proses, KB içinde aktif olan başka proses yoksa engellenmemeli
- KB'si dışında aktif olan bir proses, bir diğer prosesin KB'sine ilerlemesini engellememeli
- proses sayısı ve hızı ile ilgili kabuller yapılmamalı
- bir proses KB'si içinde sonsuza kadar kalamamalı
- bir proses KB'sine girmek için sonsuza kadar beklememeli

(Not: Farklı kaynaklara ilişkin birden fazla KB olabilir.)

Karşılıklı Dışlama Koşulları Nasıl Gerçeklenir

- yazılıma dayalı çözümler
- donanıma dayalı çözümler
- **yazılım ve donanımı birlikte kullanan çözümler**

Yazılım ile Çözüm

- bir prosesin bir KB içinde olup olmadığını gösteren bayrak (meşgul) kullan:

meşgul \leftarrow TRUE : KB'si içinde aktif proses var

meşgul \leftarrow FALSE : KB'si içinde aktif proses yok

- **mx_begin:** while (meşgul);
 meşgul = TRUE;
 /* KB içinde çalışan proses işini bitirene kadar bekle ve
 KB'e ilerle */
- **mx_end:** meşgul = FALSE;
 /* KB içinde olmadığını gösteren işaret bırak */

Yazılım ile Çözüm

- Önerilen çözüm **HATALI** - karşılıklı dışlama koşullarını sağlayamaz
- Çözüm olarak kullanılan **meşgul** değişkeninin kendisi de, erişimi denetim altında tutulmak istenen bir ortak bir değişken!

Hatalı çalışma örneği:

meşgul=False

- P1: while (meşgul)—FALSE bulur ve çevrimden çıkar ve hemen çalışması kesilir
- P2: while (meşgul)—FALSE bulur ve çevrimden çıkar, meşgul←TRUE ve KB'ne ilerler. Bir süre sonra kesilir
- P1 kaldığı yerden çalışmaya başlar: meşgul←TRUE ve KB'ne ilerler

SONUÇ: Her iki proses de KB içinde aktif→hatalı çalışma düzeni

Meşgul Bekleme (*Busy Waiting*) Gerektiren Çözümler

```
global değişken sıra = 1;
```

Proses 1:

```
lokal değişkenler  
benim_sıram=1;  
diğeri_sırası=2;
```

Proses 2:

```
lokal değişkenler  
benim_sıram=2;  
diğeri_sırası=1;
```

```
mx_begin: while (sıra != benim_sıram);  
mx_end   : sıra = diğeri_sırası;
```

Meşgul Bekleme (*Busy Waiting*)

Gerektiren Çözümler

- işlemci zamanı boşa harcanır-proses, sorgulama sonucu değişmeyeceği halde (*sorgulama sonucu ancak bir başka prosesin çalışmasıyla değişebilir*), kendine ayrılan zaman dilimini while çevrimi içinde dönerek geçirir: **meşgul bekleme**
- geçerli bir çözüm, ancak kısıtlamaları var:
 - prosesler sadece birbirlerini izleyen sırayla KB'ye girebilir
 - kendi KB'si dışındaki bir prosesin bir başka prosesin KB'ye girmesini engellememe ilkesine aykırı
 - örnek: proseslerden birinin daha yavaş çalışması durumunda, diğeri onu beklemek durumunda kalacaktır
 - proses sayısına bağlı çözüm - sadece iki proses için geçerli

Meşgul Bekleme (*Busy Waiting*) Gerektiren Çözümler

- ilk geçerli çözüm: Dekker algoritması
- Petersen algoritması (1981)
 - Dekker algoritmasına benzer yaklaşım
 - daha kolay anlaşılır çözüm
 - ancak, yine proses sayısı iki ile sınırlı

Petersen Algoritması

- ortak değişkenler:

istek_1, istek_2: bool ve ilk değerler FALSE

sıra: tamsayı ve ilk değeri “P1” veya “P2”

Proses P1:

```
mx_begin:
    istek_1 = TRUE;
    sıra = P2;
    while (istek_2 && sıra==P2);
        < KB >
```

```
mx_end: istek_1 = FALSE;
```

Proses P2:

```
/* Proses P1'e
   benzer kod,
   ancak
   değişkenler
   farklı */
```

Petersen Algoritması

- değişik durumlar:
 - P1 çalışıyor, P2 pasif
istek_1=TRUE ve sıra=P2
istek_2=FALSE olduğu için P1 while döngüsünü geçer → P1 KB içinde
 - P1 KB'de, P2 KB'ye girmek istedi
istek_2=TRUE ve sıra=P1;
istek_1=TRUE olduğu için P2 while döngüsünde bekler
 - P1 mx_end yürütünce P2 döngüden çıkar

Petersen Algoritması

- *(değişik durumlar devam):*

- P1 ve P2 aynı anda KB'ye girmek ister

P1 :

P2 :

a) `istek_1=TRUE;`

c) `istek_2=TRUE;`

b) `sıra=P2;`

d) `sıra=P1;`

Çalışma sırası: `abcd` → P1 KB'ne girer

`acdb` → P2 KB'ne girer

Sonuç:⇒ Aynı anda KB'e girmek isteyen proseslerden

“`sıra`” değişkenine önce atama yapan KB'si öncelikle ilerleme hakkı kazanır.

Donanıma Dayalı Çözümler

- kesilemeyen, tek bir komut çevriminde gerçekleşen özel makina komutları
 - örnek: `test_and_set` komutu
 - meşgul bekleme var (işlemci zamanı harcanır)
 - bir proses KB'den çıkınca birden fazla bekleyen varsa kimin gireceği belirsiz (sonsuz bekleme olabilir)
- kesmeleri kapatma
 - işletim sisteminin iş sıralama algoritmasına müdahale, bu nedenle kullanıcı düzeyinde mümkün değil

Semaforlar

- yazılım ve işletim sistemi desteğine dayalı çözüm
- meşgul bekleme gerekmez
- işlemci zamanı harcanmaz
- proses sayısından bağımsız
- **semafor** adı verilen özel bir değişken
 - değişkene erişim iki özel işlem ile mümkün
 - değişkene ilk değer atamak mümkün
 - özel işlemler kesilemez işlemler
 - özel işlemler işletim sistemi tarafından gerçekleştirilir

Semaforlar

- s semafor değişkeni olsun
- özel işlemler:
 - P işlemi (wait): KB'e girerken: `mutex_begin`
 - V işlemi (signal): KB'den çıkarken: `mutex_end`

P(s) :

```
if (s > 0)
```

```
    s=s-1;
```

```
else
```

```
    s_üzerinde_bekle;
```

V(s) :

```
if(s_üzerinde_bekleyen)
```

```
    sıradakini_aktif_e;
```

```
else
```

```
    s=s+1;
```

Semaforlar

- semaforlar tamsayı değerleri alır (≥ 0)
- semafor değişkeni olduğunu belirten bir çağrı ile yaratılır
- semafora ilk değer atanır
- KB erişiminde kullanılan semafor sadece 0/1 değerlerini alabilir: **ikili semafor**
 - ≥ 0 tamsayı değerler alan semaforlar: **sayma semaforu**

Örnek: Gözlemci – Raporlayıcı

global değişkenler:

sayaç: integer;

sem: semafor;

proses gözlemci:

olayı_gözle;

P(sem);

sayac=sayac+1;

V(sem);

....

ana_program:

sem=1; sayaç=0;

canlandır(P1);

canlandır(P2);

proses raporlayıcı:

...

P(sem);

yazdır(sayaç);

sayaç=0;

V(sem);

Örnek: Gözlemci – Raporlayıcı

örnek çalışma:

P1: P(sem) ... sem=0;

P2: P(sem) ... sem=0 olduğu için P2 askıya

P1: V(sem) ... P2 sem için bekler; P2 aktive et

P2: V(sem) ... bekleyen yok; sem=1

Semaforlar ile Senkronizasyon

- bir proses bir olayın gerçekleşmesini beklemek isteyebilir – askıya alınır
 - örneğin giriş işlemi bekleyen proses
 - olayın gerçekleştiğini algılayabilen bir başka proses, askıda prosesi uyarır
- ⇒ “askıya al – uyandır” senkronizasyonu

Semaforlar ile Senkronizasyon

- çözüm:

```
olay:semafor;  olay=0;
```

proses P1:

...

P(olay);

...

proses P2:

...

...

V(olay);

...

- ikiden fazla proses de senkronize edilebilir

Semaforlar

DİKKAT!

Semafor başlangıç değeri:

- Karşılıklı dışlama için 1
- Senkronizasyon için 0

Semaforlar

- ölümcül kilitlenmeye neden olabilecek bir durum:

`x, y: semafor; x=1; y=1;`

proses 1:

...

`P (x) ;`

...

`P (y) ;`

...

`V (x) ;`

`V (y) ;`

...

proses 2:

...

`P (y) ;`

...

`P (x) ;`

...

`V (y) ;`

`V (x) ;`

...

P ve V işlem
sıralarına
dikkat!